

Vertybių filosofijos idėjų sklaida Lietuvoje – vertybių pedagogikos raidos veiksnys

Kun. Izidoriaus Tamošaičio nuostatų interpretacija

Įvadas

Žmogaus esmės aiškinimas priklauso nuo filosofijos krypties, kuria remiamasi atskleidžiant šią esmę. Krikščionybės tradicijoje žmogus – gražiausias ir tobuliausias Dievo kūrinys, mirtingo kūno ir nemirtingos dvasios vienovė. Dvasia negali mirti, nes ji yra Amžinosios Būties–Esaties dalelė¹. Taigi būdamas iš prigimties dvasingas žmogus turi ugdytis dvasingumą, dvasinę kultūrą, kurios pamatas – dora. Doru žmogus tampa internalizuodamas vertybes.

Vertybe paprastai laikoma tai, kas vertinga, reikšminga, reikalinga, svarbu. Vertybė apima ne vien dvasinius, bet ir materialinius dalykus. Sudėtingų problemų iškyla propaguojant idėjas (moralines, religines, politines) ir skatinant jomis vadovautis gyvenime, nes vertybė turi būti ne tik internalizuota, bet ir išreikšta įsitikinimais, nuostatomis, konkrečiu elgesiu, tam tikromis charakterio savybėmis, įpročiais. Auklėjimo teorijoje nurodoma, kad asmenybės lygmeniu taikomoms vertybėms vartojamas sociologų pasiūlytas *vertybinių orientacijų* terminas. Be to, skirtingai negu sociologijoje šiuo terminu nusakomos vertybės traktuojamos ne tik kaip orientyrai, bet ir kaip vidinės elgesio varomosios jėgos². Auklėjimo esmę nusakanti vertybė yra dvasingumas. Taigi tikslinga kalbėti apie vertybių pedagogiką, kuriai pastaraisiais metais Lietuvoje vis daugiau skiriama dėmesio. Tai V. Aramavičiūtės³, E. Martišauskienės⁴, R. Vasiliausko⁵, K. Pukelio⁶ ir kitų mokslininkų darbai. Tačiau beveik netirtos vertybių pedagogikos Lietuvoje ištakos ir filosofiniai jų pamatai. Tuo tarpu vieni pirmųjų ugdymo turinį vertybiniu pavadino XX a. III–IV dešimtmetyje S. Šalkauskis, A. Maceina. Didelį indėlį įteisinant vertybių pedagogikos terminą, taip pat aiškinant vertybių esmę suvaidino kunigo, teologo, filosofo, publicisto, visuomenininko I. Tamošaičio mokslo darbai⁷.

Tad šio tyrimo o b j e k t a s – vertybės kaip auklėjimo turinio pamatas.

Tyrimo t i k l a s – atskleisti konceptualiąsias kun. I. Tamošaičio nuostatas vertybių sistemų ir žmogaus santykio su jomis atžvilgiu.

Tyrimo u ž d a v i n i a i :

1. Išryškinti teologo, mokslininko, visuomenininko asmenybę brandinusius veiksnius.
2. Aptarti I. Tamošaičio pateiktas atskirų Vakarų Europos filosofų vertybių sistemų charakteristikas.

3. Atskleisti vertybių realizavimo religinius pamatus

M e t o d a i : aprašomasis, istorinis genetinis, sintezės.

Teologą ir mokslininką bei visuomenininką brandinę veiksniai

Kaip veikli, darbšti, įvairiausiomis formomis tautos dvasios reikalais besirūpinusi asmenybė kun. I. Tamošaitis brendo natūraliai – mokymosi bei studijų metais. Pradžios mokyklą baigė Skirsnemunėje, mokėsi Kauno gimnazijoje, Žemaičių dvasinėje akademijoje, ją baigė 1912 m. Peterburgo dvasinę akademiją – 1916 m. Vėliau studijavo filosofiją Friburgo universitete ir 1920 m. apgynė filosofijos daktaro disertaciją apie rusų filosofo V. Solovjovo kriteriologiją. Kaip žmogus, kaip filosofas, kaip integralios pasaulėžiūros mokslininkas I. Tamošaitis stiprėjo dėstytojaudamas Žemaičių dvasinėje seminarijoje (iki 1924), Lietuvos universitete (vėliau VDU) nuo 1923-ųjų iki tremties į Sibirą, kur ir mirė⁸.

Lietuvos ir jos žmogaus problemas I. Tamošaitis gerai pažino dalyvaudamas visuomeniniame gyvenime, organizacijų veikloje. Jau studijuodamas Petrapilyje priklausė Lietuvių studentų draugijai ir buvo jos pirmininkas, buvo išrinktas Šveicarijos Friburge veikusios *Lithuania* (Lietuva) draugijos pirmininku ir sekretoriumi. Grįžęs po studijų į Lietuvą buvo Šv. Vincento Pauliečio draugijos pirmininkas. I. Tamošaitis – vienas iš Lietuvių kalbos draugijos steigėjų 1925 m. ir jos valdybos narys, Terminologijos komisijos narys ir jos pirmininkas (1925). I. Tamošaičio dėmesį mokytojo darbo ir gyvenimo problemoms liudija ir tai, jog jis su kitais visuomenininkais 1927 m. įkūrė Lietuvių mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus vardo sąjungą, kūrė jos ideologinius pagrindus. Buvo vienas iš Lietuvių tautininkų fondo steigėjų (1930), šio fondo valdybos narys. Įsteigė Socialinių ir politinių mokslų institutą (1933). Prisidėjo prie lietuvių inteligentų ryšių su užsienio šalių atstovais plėtros – nuo 1933 m. buvo Lietuvių – šveicarų draugijos valdybos narys. Kaip filosofas gerbtas ir pripažintas tarptautiniu lygiu – 1934 m. Prahoje vykusiame filosofų kongrese išrinktas Tarptautinio filosofų komiteto nariu. Nuo 1938 m. tapo Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininku. Buvo keleto jaunimo organizacijų globėjas ir garbės narys.

I. Tamošaitis aktyviai reikšėsi žurnalistikos srityje – reikštis pradėjo 1911 metais rašydamas į „Ateitį“, „Draugiją“, „Viltį“. Nepriklausomos Lietuvos metais tapo aktyviu kelių žurnalo bendradarbiu – „Švietimo darbo“, „Židinio“, „Eranus“, „Fiziškojo auklėjimo“, „Jaunosios Lietuvos“, „Šviesos keliu“, „Vairo“, „Kriminalistikos žinyno“. Jis buvo ir kai kurių leidinių redaktorius: „Lietuvio“ (1927), „Vairo“ (1929–1938), „Eranus“ (nuo 1930).

Kun. I. Tamošaitis, dirbdamas VDU, dėstė įvairias disciplinas: filosofijos įvadą, metafiziką, etiką, logiką, psichologiją, religijos filosofiją. Tai leido jo filosofinis išsilavinimas. Paskelbė daug publikacijų, susijusių su dėstomų dalykų turiniu.

Puikus filosofinis pasirengimas, visuomenės gyvenimo būklės ir problemų pažinimas, ypač tautos žmonių dvasinės kultūros, dorovės, skatino aktualizuoti praktines dorovines problemas ir ieškoti mokslinio pamato, priemonių, kaip jas spręsti. Neatsitiktinai jis daug dėmesio skyrė vertybių pažinimui, pasisavinimui ir realizavimui. Taigi su kitais mokslininkais Lietuvoje dėjo vertybių pedagogikos ir jos idėjų sklaidos pagrindus.

Vertybių esmės įvairiose filosofinėse koncepcijose interpretacija

Kunigas, filosofijos daktaras I. Tamošaitis į žmogaus gyvenimą žvelgė plačiai ir visybiškai. Jam rūpėjo ir tautiškumo, pilietiškumo stiprinimas⁹. Tačiau ypatingą dėmesį jis skyrė dvasinėms žmogaus problemoms. Vertindamas dvasinę visuomenės būklę, filosofas konstatavo,

kad Vakarų Europos žmogų ištiko dvasios krizė, o savo gyvenamąjį laikotarpį pavadino vertybių perkainojimo laikotarpiu. Dvasinė krizė žmogų ištikusi natūraliai, jam pačiam ėmus griauti krikščioniškąją kultūrą, neigiant ją. Tam įtakos turėjęs F. Nietzsche's (1844–1900) ir jo šalininkų nihilizmas, apėmęs teorinę ir praktinę gyvenimo sritį. Filosofai esą neteisingai traktuoja žmogų, jo esmę. Todėl žmogus, nepažindamas savęs ir nežinodamas savo esmės, pats atitolo nuo dvasios reikalų. Dėl šios priežasties susiformavo ir vienašališkas požiūris į ugdymąsi¹⁰.

Žmogaus dvasinės krizės problemas kun. I. Tamošaitis ragino spręsti pasitelkus filosofijos mokslą, būtent filosofijoje ieškoti priemonių ir būdų, padedančių atsakyti į neatsakytus klausimus. Teologas akcentavo, jog jau XIX a. pabaigoje, kai Vokietijoje iškilo Badeno mokykla, jos atstovas H. Rickertas (1863–1936) konkrečiai atsakė, kad filosofijos objektas yra visa tikrovė – dvasinė ir fizinė. Fizinė tikrovė rūpinasi gamtos mokslai, o dvasinė – kultūros mokslai, svarbiausiu dalyku laiką vertybes. H. Rickertas buvo susirūpinęs dėl kultūros vertybių nuvertinimo, nes jos vaidina reikšmingą vaidmenį žmonių tarpusavio santykiuose – jos saisto visus žmones. Šis vokiečių filosofas įrodė, kad vertybės yra objektyvios – jos turi „antlaikinį ir anterdvinį pobūdį“¹¹. H. Rickertas sugrupavo kultūros vertybes ir išskyrė šias: teisingumo (juridines), grožio (estetines), asmeninio išganyimo (religines). Visų vertybių H. Rickertas nesusistemino.

Kun. I. Tamošaitis konstatuoja, kad daugiau už Rickertą aksiologijoje nuveikė M. Scheleris (1874–1928), kuris kai kurias vertybes į hierarchinę sistemą įtraukė sekdamas F. Nietzsche's sistema. Ir M. Scheleris vertybes laiko objektyviomis, egzistuojančiomis savarankiškai, be to, jas skirsto į žemesnes ir aukštesnes vertybes.

- Žemąjį jų laipsnį sudaro jutiminės – *malonumas arba nemalonumas. Naudingumas* vertybių skalėje – pati žemiausia vertybė.

- Antrąjį M. Schelerio vertybių sistemos laipsnį sudaro gyvenimiškosios (jas dar vadina vitalinėmis) vertybės: *apmaudas, džiaugsmas* ir kt.

- Trečiasis vertybių laipsnis – dvasinės vertybės, aukštesnės už gyvenimiškąsias. Jos artimos Rickerto kultūros vertybėms. Tai – *gėris, tiesa, grožis*.

- Aukščiausias laipsnis M. Schelerio vertybių hierarchijoje – *šventojo vertybės*. „Šventumas, arba šventojo vertybė, yra visų aukščiausioji vertybė“. Ji labai glaudžiai susijusi su Dievu. Taigi iš jo sistemos kyla religinė problema ir etinės problemos. Kitaip tariant, M. Schelerio vertybės nustato žmogaus santykį su Absoliutu, su religija, su tiesa, su gėriu, su tuo, kas teisinga ir neteisinga, kas gražu ir kas negražu¹².

Kun. I. Tamošaitis pagrindiniu kriterijumi nusistatydamas savo gyvenamojo meto žmogaus ugdymo uždavinius pasirinko ontologinį pamatą – kokia žmogaus esmė ir jo gyvenimo paskirtis. Atsakymą susieja su vertybių pasisavinimu: jei žmogaus paskirtis yra tapti vertinga asmenybe, savo paskirtį jis vykdo realizuodamas vertybes. Beje, filosofas kelia klausimą, ar būtent tokia morališkai vertinga asmenybė iš viso gali būti išugdyta. Atsakyti į šį klausimą esą galima būtų tuo atveju, jei būtų atsakyta į klausimą, ar įmanomas vertybių realizavimas. Atsakymas į pastarąjį, beje, taip pat priklauso nuo kitų dviejų:

1. Ar vertybės egzistuoja?
2. Ar jas žmogus gali realizuoti?¹³

Atsakydamas į šį klausimą, kun. I. Tamošaitis apibūdina filosofijos kryptis, neigiančias vertybių egzistavimą: vertybių buvimą neigia skepticizmas (vertybių skepticizmas arba vertybių reliatyvizmas);

- žmogaus galėjimą realizuoti vertybes neigia natūralizmas;
- gnoseologiškas skepticizmas ir reliatyvizmas tvirtina, kad tiesos arba visai negalima pažinti, arba kad mūsų pažinimas tėra reliatyvus, t. y. subjektyvus;
- gnoseologiškas skepticizmas ir reliatyvizmas teigia, kad nėra objektyvios, visus saistančios tiesos;
- vertybių skepticizmas bei reliatyvizmas, kurį galima pavadinti etiškuoju skepticizmu arba etiškuoju reliatyvizmu, taip pat teigia, kad visiems privalomų, visus žmones saistančių vertybių nesą. Skepticizmas apskritai neigia objektyvias vertybes;
- gnoseologiškas skepticizmas tvirtina, kad nieko nėra tikra, o vertybių skepticizmas teigia, kad nieko nėra objektyviai vertinga. Gnoseologiniam skepticizmui nėra objektyvios tiesos ar net tiesos apskritai, o vertybių skepticizmas iš viso ignoruoja objektyvias vertybes;
- logiškas skepticizmas tvirtina, kad nieko nėra tikra. Taip jis prieštarauja sau, nes neigdamas mano, jog skelbia tiesą. Tiesos paneigimas ir tiesos paneigime tiesos išvelgimas yra prieštaravimas;
- vertybių skepticizmas neigia vertybes – objektyvias vertybes, bet taip jis nepaneigia pažinimo sferos, nepaneigia loginės sferos, nepaneigia tiesos. Taigi sau neprieštarauja. Beje, kartais prieštarauja, kai neigdamas objektyvias vertybes ir objektyvius sprendimus pripažįsta, jog viena ar kita vertybė turi objektyvią galią¹⁴.

Remdamasis tokia vertybinio skepticizmo charakteristika filosofas atsakė į klausimą, ar vertybinis skepticizmas turi tvirtus pamatus, ar yra nesunkiai paneigiamas. Profesorius pateikia lakonišką atsakymą: vertybinis skepticizmas lengvai paneigiamas. Jį paneigia vertybių išgyvenimas ir vertybių patyrimas. Vertybių išgyvenimai, kuriuos žmogus įsisąmonina kaip tikrus, neabejotinus ir nepaneigiamus dalykus, rodo, kad vertybės nėra vien subjektyvus dalykas, priklausantis nuo kiekvieno žmogaus subjektyvios valios arba nuo subjektyvių norų. Vertybės yra objektyvus dalykas. Jos reiškiasi objektyviai ir reikalauja, kad žmogus jas pripažintų kaip objektyvias. Pvz., išgyvenantis vaizdo grožį žmogus mato vertybę. Ji vertybė yra ir kitiems žmonėms. Arba – žmogų žavi kito asmens kilnumas, vertingumas. Šias savybes aplinkiniai išgyvena kaip vertybes ne tik subjektyviai. Jas išgyvena ir tas, kuris stebimas. Taigi šie pavyzdžiai liudija ne tik subjektyvius išgyvenimus, bet ir tokius, kurie išeina už subjektyvios sąmonės išgyvenimo ribų, nepriklauso nuo subjektyvios sąmonės, yra objektyvūs.

Kun. I. Tamošaitis pažymi, kad vertybių objektyvumą žmogus ypač išgyvena tada, kai subjektyvios vertybės ir subjektyvūs norai nutolsta nuo objektyvių vertybių ir nuo objektyvių normų. Kai individas subjektyvias savo nuostatas matuoja objektyvių vertybių ir objektyvių normų matu, dažniausiai save smerkia, kad nepasielgė pagal objektyvias normas ir vertybes. Tada sąžinė priekaištauja, kad žmogaus elgsena neatitiko objektyvių vertybių ir objektyvių normų. Taigi filosofas, remdamasis empirine patirtimi, apibendrinta minėtais teiginiais, pažymi, jog patyrimas liudija, kad žmogus nusilenkia absoliučioms, arba objektyvioms, vertybėms todėl, kad jas pripažįsta. Kun. I. Tamošaitis šią išvadą pailiustruoja pavyzdžiu iš Bažnyčios istorijos: Simonas ir Andrius pripažįsta tokias vertybes Kristuje. Kristaus pašaukti, jiedu meta savo tinklus, gyvenamą vietą ir eina paskui Kristų. Kristaus pašaukti Jokūbas ir Jonas, nė valandėlės nedvejojami, palieka savo tėvą Zebediejų laive su samdiniais ir eina paskui Kristų. Kristus išvaro prekeivius iš šventovės prieangio, o pastarieji Kristui nepasipriešina¹⁵.

Taigi vertybių išgyvenimo įsisąmoninimas rodo, kad drauge su vertybe išgyvenamas ir jos objektyvumas. Tai patvirtina ne tik individualūs, bet ir daugumos žmonių išgyvenimai.

Kun. I. Tamošaitis interpretuoja žmonių santykį su naujomis vertybėmis. Jis pažymi, kad neretai tikrąsias vertybes teisingai išvelgia pavieniai asmenys, o dauguma (masės) jų nesupranta ir neigiamai nusiteikia jų atžvilgiu. Dėl to tarp išvelgusiųjų bei suprantančiųjų ir tarp naujų vertybių nesuprantančiųjų kyla konfliktas, nes išvelgusieji naujas vertybes jų nenori atsisakyti, jas gina nuo jas puolančiųjų. Ryškiausiai naujų vertybių gyvenimo pavyzdžiais filosofas laiko Sokratą ir Kristų. Jie abu jautėsi naujų vertybių tarnais, naujų vertybių pasauliui skelbėjais, savo gyvenimą aukojo už naujas vertybes, buvo įsitikinę, kad naujos vertybės yra absoliutus Dievo reikalas. Jie aukojo gyvybę dėl objektyviai aukštesnių vertybių. Naujas vertybes išvelgusiųjų elgesys rodo, kad vertybės – objektyvios ir absoliučios. Savo teiginio argumentacijai filosofas pateikia lietuvių tautos dvasiai artimą pavyzdį: Lietuvos savanoriai, neturėdami materialinių išskaičiavimų, palikę motinas, seseris, žmonas, vaikus, namus, ėjo ginti savo tėvynės, guldė galvas už aukštesnes vertybes, ne tik sąmonėje išgyvenamas, bet ir objektyviame pasaulyje egzistuojančias¹⁶.

Taigi kun. I. Tamošaitis pagrindė, kad egzistuoja objektyvių vertybių pasaulis. Jam priklauso visokių formų ir visai pasireiškianti vertybė – *tiesa*. Jam priklauso visokiomis formomis pasireiškiantis *grožis*. Objektyvios vertybės yra tyras *džiaugsmas*, *meilė*, *ištikimybė*, *laisvė*, *rimtumas*, *subrendusi asmenybė*.

Vertybių objektyvumą filosofas grindė ne tik individualiu ir istoriniu patyrimu, bet ir *ontologiškai*:

- dvasinės vertybės yra glaudžiai susijusios su dvasine žmogaus prigimtimi. Į dvasines vertybes žmogus linksta norėdamas tobulėti;

- vertybė visada yra vertybė tam, kuris ją išgyvena ir realizuoja, o ją realizuodamas ir save realizuoja: įgyvendina savo esmės idėją;

- kadangi visų individų žmogiškosios esmės struktūra yra tokia pati, tai tos pačios vertybės „galioja visiems žmonėms“¹⁷. Tai reiškia, kad yra ir *visus saistančių, objektyvių vertybių*.

Kun. I. Tamošaitis kritikuoja didžiausią vertybių skepticizmo ir vertybių realizavimo apologetą F. Nietzsche – jis norėjo perkainoti objektyvias vertybes ir siūlė naujas vertybes. F. Nietzsche lietuvių filosofas kaltina dviejų dalykų nesupratimu: vertybių esmės ir žmogaus santykio su vertybių pasauliu. F. Nietzsche apkaltino pirmiausia ir Berlyno filosofas A. Riehlis, sakydamas, jog žmogus visada tikės antgamtiškais dalykais, nesvarbu, kaip juos vadins – dieviškais ar idealiais¹⁸. Tie viršžmogiški, t. y. idealieji, dalykai yra ne kas kita, kaip vertybių pasaulis. Vertybės, darančios įtaką žmogaus elgesiui, įkvepiančios jį vienaip ar kitaip apsispręsti, nėra išrandamos arba nuvertinus vėl iškeliamos: jos buvo, yra ir bus, jų atsiradimą daugiau kylant kultūros pažangai. *Taigi vertybės yra objektyvios*.

Vertybėms realizuoti empirinėje tikrovėje reikia religinio pagrindo

Antrasis klausimas, kurį sprendžia I. Tamošaitis: ar žmogus pajėgus vertybes realizuoti, t. y. ar gali jas laikyti savo valios, savo veiklos tikslu? Tai suponuoja kitą klausimą: ar žmogaus valia yra laisva, t. y. ar žmogus gali laisvai apsispręsti? Apie dvasios apsisprendimą galima kalbėti tik tuo atveju, kai dvasia yra savarankiška. Apsisprendimas, jei žmogus nėra savarankiškas, neįmanomas. Kun. I. Tamošaičio pateiktos filosofinių kryptų, aiškinančių žmogaus dvasios savarankiškumo problemą, charakteristikos buvo reikšmingos ugdymo ir saviugdų tikslams suprasti:

- natūralistai neigia žmogaus dvasios savarankiškumą, taigi ir *aš* apsisprendimą; bet jie neneigia paties dvasios buvimo;
- natūralizmas pripažįsta dvasinį ir psichinį gyvenimą, kurį atskiria nuo fizinio gyvenimo; jie nepaneigia dvasiškos būties, tik nepripažįsta dvasinio gyvenimo savitumo ir savarankiškumo;
- natūralistai neįžvelgia, kad gamta ir dvasia savo struktūra yra visiškai skirtingos; žmogaus esmę, būtį supranta ir aiškina remdamiesi vien gamtos dėsniais; natūralistams dvasia yra gamtos dalelė, o dvasios vyksmai – gamtos procesai;
- kadangi gamtoje yra viskas nulemta gamtos dėsnų, tai, anot natūralistų, žmogaus veiksmas ir darbai – taip pat determinuoti; tad teigiant, kad žmogaus darbai ir veiksniai determinuoti, paneigiama žmogaus esmė, esminis dvasios ir gamtos skirtumas; šį dvasios ir gamtos skirtumą sudaro dvasios laisvė;
- žmoguje kryžiuojasi du kategoriški pasauliai: dvasios ir būtinas gamtos pasaulis; natūralizmas laisvąjį dvasios pasaulį paneigia – jis skelbia determinizmą;
- naujausia natūralizmo forma yra S. Freudo (1856–1939) skelbiamoji psichoanalizė; ji dvasinio prado žmoguje visai neįžvelgia, žmogus, anot jos, nėra savarankiškas; tai, kas vertingiausia žmonijos kultūroje, yra polinkių veržimosi rezultatas; valios laisvės Freudas taip pat nepripažįsta¹⁹.

Ryškia savo poziciją apie dvasinę žmogaus prigimtį ir jo dvasios laisvę I. Tamošaitis išdėsto remdamasis I. Kanto kategoriškojo imperatyvo interpretacija: Kanto etikos dėsnis „Gali, vadinasi, turi“ reiškia ne ką kita, kaip valios laisvę. Pagrindinė Kanto idėja: esminis moralinio gėrio bruožas „turi“ yra absoliuti pareiga, absoliutus įpareigojimas. „Turi“ prasmingas, kai jį atitinka subjekto pajėgumas, t. y. tada, kai žmogaus valia laisva. Taigi – moralė yra; moralės esmę sudaro laisvė, vadinasi, laisvė yra²⁰.

Remdamasis etiškojo idealizmo, priešingo materializmui, esme, kun. I. Tamošaitis teigia, jog žmogaus pasaulėžiūra priklauso ne vien nuo intelekto, bet ir nuo visos asmenybės, o asmenybei didelę reikšmę turi būtis: nuo žemesniųjų prigimties jėgų priklausantis, aistrų, užgaidų valdomas, nesiekiantis vertybių žmogus niekada nepasirinks etiškojo idealizmo. Filosofijos pasirinkimas priklauso nuo žmogaus, nes filosofinę sistemą, kurios laikosi žmogus, jis sudvasina. Į idealizmą niekada nesiverš aptingęs, apsnūdęs dvasios vergas, malonumus ir tuštybes pamėgęs žmogus²¹.

Žmogų kun. I. Tamošaitis vadina tarpininku tarp dviejų pasaulių: žemąją prigimtimi jis priklauso gamtos pasauliui, o kilniąją – kyla į idėjų, vertybių pasaulį. Turėdamas laisvą valią, jis yra pajėgus realizuoti vertybes ir siekti idealo. Tada jo egzistencija tampa vertinga ir prasminga.

Kun. I. Tamošaitis teigia, jog augustiniškai nerami žmogaus siela veržiasi į idealųjį, vertingąjį pasaulį ir nori jį realizuoti empiriniame pasaulyje, bet žmogaus dvasia pirmiausia linkusi vertybes realizuoti savyje – tada jis tampa asmenybe. Beje, empirinėje tikrovėje taip pat yra vertybių: „jau pats empirinės būties skverbimasis į vertybių pasaulį, pats neramios dvasios kilimas į idealias dausas pirštu prikišamai rodo, kad pačioje būtyje yra kažkokia vertybių kibirkštėlė, kad būtyje yra kažkas vertinga. Galima būtų atvirai pasakyti, kad pačioje būtyje yra tam tikras pradai, kuris kartu yra vertybių pradai. Tad aišku, kad viso kosminio pasaulio pradai turi būti suprstas kaip tam tikra vertybė. *Em realissimum*, realiausia būtis kartu yra ir *summum bonum*, tai yra – aukščiausias gėris“²². Čia būtent kun. I. Tamošaitis

įžvelgia gyvenimo prasmę: gyvenimas prasmingas, kai jame realizuojamos vertybės²³.

Kun. I. Tamošaitis pagrindžia, kad žmogui, ir linkusiam į vertybes, ir paklūstančiam žemesniajai valiai, padeda įveikti kliūtis ir kilti į vertybių pasaulį transcendentinės jėgos. Profesorius apibendrintai teigia, jog tokios nuomonės laikėsi žymiausi įvairių epochų mąstytojai, jie jautė, kad atlikdami kilniausias pareigas buvo palaikomi nematomos jėgos. Ypač transcendentinių jėgų pagalbą gerai supranta ir žino visi tie, kuriuose grūmėsi blogis ir gėris. Jie, pasak filosofo, geriausiai supranta tą paslaptį, kurią tiksliausiai nusakė S. Kierkegaardas (1813–1855): „Dievo reikalavimas yra aukščiausias žmogaus reikalavimas“²⁴.

Taigi daroma išvada, kad vertybėms empirinėje tikrovėje realizuoti reikalingas religinis pagrindas, kuris priklauso žmogaus esmei. Žmogaus ryšiui su Dievu nusakyti kun. I. Tamošaitis pasitelkia autoritetų žodžius. Šv. Augustino: „padarei mus, lemdamas linkti Tavęsp, ir nerami yra mūsų širdis, kol atsilsės Tavyje“ ir Kierkegaardo: „Kaip išmiklinto šaulio strėlė, iš saidoko paleista, netur ramybės, kol nepasiekia savo tikslo (taikinio), taip ir žmogus yra Dievo sutvertas Dievui – tikslui. Ir jis neranda ramybės, kol dar nėra Dievuje“²⁵.

Kun. I. Tamošaitis pripažįsta, kad žmogus Dievą gali išgyventi įvairiausiai būdais:

- stebėdamas gamtą, junta keistą jausmą, nesuprantamą veržimąsi pirmyn ir aukštyn ir išgyvena tą *sursum corda*, kurį girdi bažnyčioje per šventąsias Mišias; jaučia, kad kyla į transcendenciją;

- kiekvienas estetiškas išgyvenimas paliečia religines žmogaus sielos stygas; nemažai žmonių, klausydami muzikos, persikelia į transcendentinį pasaulį; žmogus, stebėdamas meno kūrinius, išgyvendamas grožio vertybes, jaučiasi dalyvaujantis amžinajame ir idealiajame grožyje, jį junta; reliatyvusis grožis pakelia žmogų į absoliutųjį Grožį, kuris yra ir absoliutusias Gėris;

- žmogus išgyvena dievybę, bendraudamas su tauriais žmonėmis, nes kiekvienas vertybių turintis žmogus yra „ne kas kita, o Dievo dovanų pilnas žmogus“²⁶. Bendraujant su tokiu žmogumi, natūraliai jaučiama, kad jis skleidžia savo dvasingumą, gerį, šviesą;

- pats gyvenimas taip pat rodo kelią į transcendenciją; gyvenimo sunkumai kelia mūsų sielą į aukštumas; žmogus, pajutęs savo silpnumą ir menkumą, nesąmoningai tiesia rankas į Dievą ir iš ten laukia pagalbos.

Kun. I. Tamošaitis daro išvadą, kad panašiais išgyvenimais žmogus suartėja su Dievu – „kai žmogus į Dievą linksta, jis savo sielos gelmėse patiria Jį: tada žmogus patiria gyvąjį Dievą“²⁷. Patyrus gyvąjį Dievą, prasideda naujas gyvenimas, žmogus tampa nauju žmogumi – jis atgimsta, pajunta džiaugsmą, nes prasideda šviesesnis, galingesnis, linksmesnis gyvenimas. Žmogus pradeda sąveikauti su vertybių tikrove, jaučiasi turįs galių vertybes realizuoti, kilti į Gerį. Žmogaus prigimtyje jau yra įveiktos vertybėms priešingos jėgos ir jis gali daryti tik gera. Užmezgęs glaudų ryšį su Dievu, žmogus tiki, kad Jis, kurio esmė yra meilė, pasireiškia kaip meilė ir teikia visa, kas geriausia. Toks žmogus žino, kad tiems, kurie myli Dievą, viskas sekasi gerai.

Kun. I. Tamošaitis daro dar prasmingesnę išvadą: *toks žmogus, kuris palaiko glaudžius ryšius su Dievu, palaiko juos ir su vertybių pasauliu*. Maža to, kadangi, kaip jau anksčiau buvo pabrėžęs filosofas, žmogaus asmenybė yra vertybių tikrovė, tai žmogaus dvasia yra ta vieta, kur vertybių pasaulis „skverbiasi į tikrovę ir nori būti realizuotas“²⁸. Žmogus yra ta vieta, kur vertybės „prasikala, prasiveržia, parodo galingas tendencijas realizuotis“²⁹. Vertybių tendencijos realizuotis: „yra ir moralinis asmenybės tobulėjimas“³⁰.

Kun. I. Tamošaitis šių idėjų ištakas randa jau Platono (423–347) darbuose. Šv. Augustinas jas įprasmino krikščioniškojoje filosofijoje. Šios mintys buvo aktualios visais laikais ir visose epochose, bet filosofas daro reikšmingą išvadą: jei žmogus tampa asmenybe ir į savo sielos gyvenimą priima absoliučias vertybes, dar nereiškia, kad asmenybės problemos nėra – asmenybei reikia tobulinti visą žemiškąjį gyvenimą – „absoliučios Būties teigimas būtinai reikalauja mokslo apie paskučiausius ir galutiniausius dalykus net laikinoje žmogaus dvasios raidoje“³¹.

Teologas pateikia žmogui du kategoriškuosius imperatyvus:

- būk vertingas žmogus;
- būk su Dievu susietas ir dievybės pilnas žmogus.

Apibendrinamas savo samprotavimus, išryškina pagrindines idėjas:

- gyvenimo prasmė priklauso nuo vertybių; kur nėra vertybių, ten nėra gyvenimo prasmės;
- vertybės yra aukštesnės ir žemesnės; pirmosios būdingos žmogui kaip dvasinei esybei, o žemesnės – žmogui kaip gamtinei būtybei;
- žmogaus esmė glūdi jo dvasioje; gyvenimo prasmė priklauso nuo aukštesniųjų vertybių realizavimo, t. y. tų, kurios vadinamos dvasinėmis vertybėmis. Kai dvasinės vertybės paneigiamos, gyvenimas netenka prasmės;
- žmogus natūraliai linksta į vertybes, tačiau besiverždamas prie jų, kai kurias reliatyvias vertybes padaro absoliučiomis, o reliatyvų gėrį – absoliučiu gėriu. Todėl žemiškosios gėrybės sudievinamos, taip jos demonizuoja gyvenimą³².

Išvados

1. Tamošaitis akcentuoja būtiniausius savo gyvenamojo meto Lietuvos žmogaus ugdymo uždavinius. Tai moralinis asmenybės ugdymas, sistemingas dvasinių vertybių internalizavimas ir realizavimas, gyvenimo įprasminimas. Tai neatidėliotini valstybės, tautos ir asmeninio gyvenimo uždaviniai. *Valstybė, tauta ir asmuo žūsta, kai pasineria į žemesniąsias vertybes.*

2. Kun. I. Tamošaičio skleidžiamos aksiologijos idėjos buvo reikšmingas ugdymo mokslo brandos Lietuvoje veiksnys. Filosofas išryškino esminius principus, kuriais vadovaujantis galima spręsti daugelį ugdymo problemų:

- žmogaus gyvenimo prasmę interpretavo remdamasis filosofijos mokslu; pabrėžė, kad žmogaus paskirtis – tapti vertinga asmenybe;
- egzistuoja objektyvios vertybės; žmogaus, heterogeniškos būtybės, siela veržiasi į vertybių pasaulį, nes žmogus turi laisvą valią ir yra pajėgus internalizuoti vertybes, t. y. tobulėti;
- į vertybių pasaulį žmogui kilti padeda transcendentinės jėgos, todėl norinčiajam realizuoti vertybes empirinėje tikrovėje reikia religinio pagrindo; palaikydamas ryšius su Dievu, jo esmę išgyvendamas įvairiausiais būdais – stebėdamas gamtą, bendraudamas su kilnios sielos žmonėmis, žmogus palaiko juos ir su vertybių pasauliu;
- vertybių filosofijos idėjos buvo tvirtas pamatas formuojant nuostatą, kad ugdymo turinį sudaro vertybės; vertybių sistemoje ypatinga vieta skiriama transcendentinėms vertybėms, tai leido stiprėti katalikiškos krypties ugdymo mokslui – jo atstovai sintetiškiau, integraliau suvokė žmogaus esmę, santykius su kultūra ir tikslingiau apibrėžė ugdymo tikslus bei turinį.

NUORODOS

- ¹ *Jovaiša L.* Apie mūsų būtį. Vilnius: Agora. 1998. P. 19–20.
- ² *Bitinas B.* Hodegetika. Vilnius: Kronta. 2004.
- ³ *Aramavičiūtė V.* Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Vilnius: Gimtasis žodis. 2005.
- ⁴ *Martišauskienė E.* Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys. Vilnius: VPU. 2004.
- ⁵ *Vasiliauskas R.* Vertybių pedagogika. Vilnius: VPU. 2005.
- ⁶ *Pukelis K.* Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos. Kaunas: Versmė. 1998.
- ⁷ *Tamošaitis I. I.* Dabarties krizė – žmogaus supratimo krizė // *Vairas*, 1929. Nr. 2. P. 97–104; Mūsų gyvenamasis laikas ir auklėjimo uždaviniai // *Vairas*, 1931. Nr. 5. P. 3–15; Mūsų gyvenamasis laikas ir auklėjimo uždaviniai // *Vairas*, 1931. Nr. 7–8. P. 307–316; Dabarties mokykla ir pedagogikos uždaviniai // *Vairas*, 1931. Nr. 12. P. 419–430; Žmogus ir vertybių pasaulis // *Vairas*, 1933. Nr. 10. P. 129–140; Asmuo ir bendruomenė // *Vairas*, 1937. Nr. 5. P. 3–14.
- ⁸ *Tamošaitis I.* [Apie jį]. Lietuvių enciklopedija. Boston: LEL. 1964. T.230. P. 324–325.
- ⁹ *Tamošaitis I.* Dabarties mokykla ir pedagogikos uždaviniai // *Vairas*, 1931. Nr. 12. P. 422.
- ¹⁰ *Tamošaitis I.* Dabarties krizė – žmogaus supratimo krizė // *Vairas*, 1929. Nr. 2. P. 105–116.
- ¹¹ *Tamošaitis I.* Dabarties mokykla ir pedagogikos uždaviniai // *Vairas*, 1931. Nr. 12. P. 426.
- ¹² *Tamošaitis I.* Žmogus ir vertybių pasaulis // *Vairas*, 1933. Nr. 10. P. 129.
- ¹³ *Tamošaitis I.* Žmogus ir vertybių pasaulis. Ten pat. P. 129.
- ¹⁴ *Tamošaitis I.* Ten pat. P. 131.
- ¹⁵ Ten pat. P. 132.
- ¹⁶ Ten pat.
- ¹⁷ Ten pat. P. 133.
- ¹⁸ Ten pat.
- ¹⁹ Ten pat. P. 136.
- ²⁰ Ten pat.
- ²¹ Ten pat. P. 137.
- ²² Ten pat. P. 138.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Ten pat.
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ Ten pat. P. 139
- ²⁷ Ten pat.
- ²⁸ Ten pat. P. 140.
- ²⁹ Ten pat.
- ³⁰ Ten pat.
- ³¹ Ten pat.
- ³² Ten pat. P. 141.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Aramavičiūtė V.* Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Vilnius: Gimtasis žodis. 2005.
2. *Bitinas B.* Hodegetika. Vilnius: Kronta. 2004.
3. *Jovaiša L.* Apie mūsų būtį. Vilnius: Agora. 1998
4. *Martišauskienė E.* Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys. Vilnius: VPU. 2004.
5. *Pukelis K.* Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos. Kaunas: Versmė. 1998.
6. *Tamošaitis I.* [Apie jį]. Lietuvių enciklopedija. Boston: LEL. 1964. T.230. P. 324–325.
7. *Tamošaitis I.* Asmuo ir bendruomenė // *Vairas*, 1937. Nr. 5. P. 3–14.

8. *Tamošaitis I.* Dabarties krizė – žmogaus supratimo krizė // *Vairas*, 1929. Nr. 2. P. 97–104.
9. *Tamošaitis I.* Dabarties mokykla ir pedagogikos uždaviniai // *Vairas*. 1931. Nr. 12. P. 419–430.
10. *Tamošaitis I.* Mūsų gyvenamasis laikas ir auklėjimo uždaviniai // *Vairas*. 1931. Nr. 5. P. 3–15.
11. *Tamošaitis I.* Mūsų gyvenamasis laikas ir auklėjimo uždaviniai // *Vairas*. 1931. Nr. 7–8. P. 307–316.
12. *Tamošaitis I.* Žmogus ir vertybių pasaulis // *Vairas*. 1933. Nr. 10. P. 129–140.
13. *Vasiliauskas R.* Vertybių pedagogika. Vilnius: VPU. 2005.

Gauta: 2005 12 27

Ona TIJŪNELIENĖ

IDEAS OF PHILOSOPHY OF VALUES IN LITHUANIA AS THE FACTOR FOR VALUE PEDAGOGY DEVELOPMENT: THE INTERPRETATION OF PRIEST'S IZIDOR TAMOŠAITIS STATUTE

S u m m a r y

The object of the research – values as the foundation of the content of education.

The aim of the research – to highlight the conceptual ideas of the Lithuanian theologian, philosopher, public man, priest I. Tamošaitis (first half of the XX cent.) on different systems of values, interpreted by various philosophy schools and to disclose man's relationship with values.

Excellent theological background and the perfect cognition of Independent Lithuania's social life's problems, especially those of moral culture of the nation, allowed him to disclose moral problems in practice and to search for their solutions on the scientific basis. For this reason he drew his attention to the cognition of values, their appropriation and realization. So, together with other scientists Tamošaitis was the founder of Lithuanian pedagogy of values and did a lot to develop its ideas.

The moral crisis of a person, according to Tamošaitis, should be analyzed with the help of philosophy science, because it could provide necessary means for considering unanswered questions.

The priest Tamošaitis, while discussing philosophical ideas that deny objective values, proved that the world of objective values truly exists. *Truth and Beauty* – the values of various forms belong to it. There are more objective values such as *Joy, Love, Faithfulness, Freedom, Seriousness, Matured personality*.

The objectiveness of the values, according to the philosopher, can be proved not only by individual experience but also ontologically:

- moral values are interrelated with moral nature of a person. A person, who tends to moral values – tends to improve;

- value is a real value for the one, who is realizing it, and, while realizing the value, realizes oneself, that is the idea of one's essence;

- the structure of human essence is the same for any individual, that means values are „similar“ to all people. And this means that the real, objective values do exist.

Person is an intermediary between two worlds: by his lowest nature he belongs to the world of nature; by his highest nature – to the world of values. Having the free will person is able to realize values and achieve the ideal, then his existence becomes valuable and significant.

The priest Tamošaitis proves that both for the person, who tends to values, and for the person, who tends to lowest will, transcendental powers may help to overcome obstacles and to rise to the world of values. Summarizing the ideas of various scientists, professor draws attention on the point, that people who take up noble duties tend to think, that they are supported by invisible power. Those, who ever experienced violence or kindness, perfectly understand the idea of transcendental power. So, they perfectly understand the secret, claimed by S. Kierkegaard (1813–1855): “The Requirements of God are the Highest Requirements for the Person”. The conclude with it is necessary to say that in order to realize values empirically the religion foundation is vital, and it depends on human essence.

The priest Tamošaitis makes another point full implementation: *The person, who preserves the relations with God, preserves the relations with the world of values too.* The philosopher stresses that the soul of a person is the

place, where moral values reveal themselves to reality. Person is a place where values are manifesting themselves and are disclosing the tendencies of the ways of how they are realized. The tendencies of realization are the ways of person's improvement.

The imperatives for a person, according to the theologian, are the following:

- to be a valuable person;
- to be together with God and full of God;

To sum up, the main ideas are presented:

- life values depend on moral values; if there are no values, there doesn't exist the essence of life;
- values can be highest and lowest. Highest values are the way of moral being; lowest values are the way of nature creatures;
- the essence of human essence sleeps in his soul, the essence of life depends on the realization of highest (moral) values. In case the moral values are denied the life loses its essence.

People naturally tend to values, though sometimes they create relative values, which they perceive as objective and vice versa, objective values are understood only as relative. That is why lowest values are worshiped and, as a sequence, they demonize life.